

1

Министерство образования Республики Саха (Якутия)
Муниципальное казенное учреждение «Муниципальный орган управления образования»
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Бордонская средняя общеобразовательная школа»

РАССМОТРЕНО:
на заседании МС
протокол № 1
от «29» августа 2017 г.

СОГЛАСОВАНО:
заместитель директора по УВР
Спирова Л.Н.
«29» августа 2017 г.

УТВЕРЖДЕНО:
директор школы
Григорьев В.Т.
«29» августа 2017 г.

«Саха сиригн норуоттарын културата» улэ программата

учуутал: Евсеева Е.О.

кылаас: 8 кылаас

«Терут култуура» учебник-хрестоматия. Автор Яковлева М.П. 2013 сыл.

Саха сиригн терут омуктарын култуурата: 5-11 кылаас.

керуллэр чаас: 34 чаас

нэдиэлэбэ: 1 чаас

	1 чиэппэр	2 чиэппэр	3 чиэппэр	4 чиэппэр
Программаба керуллэр уопсай чааба	9	7	10	8
Фактически ытыллыбыт уруок чааба				
Туолбатах чаас (биричинэтин ыйан туран)				

Быһаары сурук

Норуот уйэлэргэ суппэт барба баайа – кини национальной культурата уонна искусствота буолар. Оттон национальной культура диэн олоххо-дьаһахха, улэбэ-хамнаска, ой-санаа, сиэр-майгы оттунэн атын омуктартан туох да уратыны айбыта-туппута ааттаныан соп.

Саха ыччата кыра сааһыттан норуот торут культуратын этигэр-хааныгар инэрэн, торообут буруттан силистээх-мутуктаах, толору куттаах-сурдээх. Саха норуотун салбыыр, ураанхай омугу ууһатар киһи буолан тахсыахтаах. Программа сылга 34 чаабы урукка учуоттанар (нэдиэлэбэ 1 чаас)

Бу уерэхтэн суьэн ылан, аныгы обо мацнайгы иккис суьуех уерэнэр сааьыгар анаан туспа уруок быьыытынан билибиннэрэр, уерэтэр – такайар, инэрэр, туттарар туьаайыылаах «Саха сириин норуоттарыин культурата» диэн ааттаах уерэтэр – иитэр **программа сурун сыала:** киьи айылба обото, айылба киьи алаьата диэн терут ейу саха оботугар туттаран инэрии; тыиннаах ситимнэ киллэрии; обо айар кенулун баардыланан – билинэн кенул айар киьи буоларыгар кемелеуу, эдэр киьи уйулбатын уьугуннары, иьийиитин сайыннары, норуота тугу айбытын сэргээн – кэрэхсэн, долгуйар – дуобуйар гына иитии.

Бу сыалы ситиьэр инниттэн туруорар **соруктар:**

- Обо киьи буолар аналын билинэн баардыланарын ситиьии;
- Удьуор тыьынын теруттэрин уьугуннары, бигэргэтии, киппэлээн – чинэтэн, ейдетен биэрии, туттары;
- Идэ биэриитин, айдарыыны таба тайанан уьугуннары, аьыллан арылларга кеме буолуу;
- Кенул – дьаалы тутан киьи быьыытынан киьилии сайдар (бэйэни салайынар) сатабылыгар сыьыаран уьуйуу.

Уерэтэр матырыяал 5 салааба тумуллэр: олох – дьаьах культурата; итэбэл, сиэр – туом, угэстэр, субэлэр; исторической керуу; билинни культура уонна искусство сайдыьта; хотугу омуктар культуралара.

Сурун тосхол (принцип) – туруорунар сыалы – соругу обо кьабын иьинэн, тус туьаайан, баар олоххо сыьыаран уерэтэн, обону бэйэтин кьытыаран, улэлэтэн, айдаран-туттаран, онорторон, туттаран-хаптаран, дьарыгырдан туран ситиьии.

Терут культура уерэбин кедьууьун сурун бэлиэтинэн, билгэтинэн, чинчитинэн (критерийинэн) уерэнэр обо тобуллабас, сайабас, сыстабас турукка киирэн уерэбин айымньылаахтык ылынан саха буоларынан киэн тутта саныьра, сизрдээх быьыьта – майгыта, терут угэьи куннээби олобор кенул еттунэн тутуьара, айымньылаахтык туттара, ийэ тылынан санаатын сатаан сайа этэрэ, сахалы сайабас туруга, айылгытын, уйулбатын, отуорун олобо оннугар чел сылдьара буолар. Маны тэнэ атын омук оболорун кьтта сепке, эйэ – дэмнээх, тэцнээх сыьыаны.

Уерэнэр кинигэ диэн чопчу ыйыллыбат. Программа ис хобоонугар сеп тубэьэр научнай, популярнай, уус – уран литература, хаьыаттартан матырыяал туттуллар.

Терут культура уерэбэр **обо тус улэтин керуцнэрэ:**

- бэйэ илиитинэн тутан – хабан оноруу, айыы-тутуу;
- истии, аабыы, болбойуу, сэнээри;
- кэпсээбин, кэпсэтиии, сэээргээбин, сэээргэи;
- анаарыы, ейге керуу, сахалыы толкуйдаабын;
- истибиттэн, аахпыттан, олоххо билбиттэн суруйуу, толкуй суруга;
- кэтээн керен тумук оноруу, тэцнээбин, ырытыы, наардаабын, ситимнээбин, чинчийи;
- айар улэ бары керунэ;
- сатаан таба меккуээн чаччыны билии;
- тургутууларга, курэхтэргэ, керуулэргэ кыттыы.

Ол иһин бу предмети уорэтэргэ маннык тосхоллору (принциптэри) тутуһабыт.

1. Норуот культуратын уунэр колуонэбэ ситимин быһыта тыһпаакка, биир тиһигинэн (системанан) билиһиннэри
2. Норуот тугу айбытын «кырааскалаан-тупсаран», «Ыраастаан» биэрбэккэ, хайдах баарынан ыччакка тириэрдии.
3. Уорэби билинни кэм уустук усулуобуйатын кытта сатаан дьуорэлээн, олоххо, ойго-санааба мындыр (филосовскай) сыһыаны ыччакка кордоруу

Сурун болбомто манна ууруллар уерэнээччилэр саха итэбэлин эрэ уерэппэккэ араас омук культуратын, итэбэлин эмиэ уерэтии, билиһиннэри буолар. Бу уерэтэн оҕо тобуллаһас, сайаһас, сыстаһас буола улаатарын ситиһии.

Уерэнээччигэ сурун ирдэбиллэр:

Оҕо билиэхтээх, ейдүөхтээх:

- Торут культура – кии аймах барытын баайа буоларын;
- Исторической керуу;
- Хотугу этнографияны;
- Саха итэбэлин, сир-туому, угэстэри;
- 60-70 сс. самодетельной искусство сайдыытын;
- Илии оноһугун сайдыытын;

Оҕо сатыахтаах:

- Оҕо норуот айымньытын хомуйар, суруйар, уерэтэр, чинчийэр идэни баһылыахтаах;
- Эбии матырыһаал булан ааһыахтаах;
- Дьон иннигэр санара, санааны аһаһастык, толору этэ уерэниэхтээх;

Ыччат – саха сайдар кэскилэ. Ыччакка айыы тыынын инэрдэхпитинэ, саха инникитин даһаны саха буолан сайдар кэскиллэнэр. Национальной культура – кьи аймах барытын баайа. Норуот олоххо – дыаһахха, улэ5э – хамнаска, ей – санаа, сизэр – майгы, еттунэн атын омукартан туох уратытын айбыта – туппута барыта ааттанар.

8 кылааска календарнай – тематическай барыллааһын былаан.

№ п/п	Уруок темата	Чаас	Үөрэнээччи билиитин ирдэбилэ	Хонтуруол көрүнэ	Дьы5э соруудах	Ытытлар күнө-дьыла	
						былаан	факт
1	Кирири уруок. Торут культура – кьи аймах барытын баайа	1	Барбыты хатылааһын, бу сылга уорэтиллэр темалары билииннэри	ИО	Суверенитет кунугэр тема талан бэлэмнэни	06.09.	
I салаа. Историческай керуу							
2	Нуучча государствотын састаабыгар кирири	1	П.Бекетов, С.Дежнев, Абакайда о.д.а. Нуучча государствотын састаабыгар кирири учугэй, итэ5эс оруттэрин быһаарсыы. Дьаһаах хомуйуута, сурэхтээһин	ПР	Аа5ыы 4-7 с.	13.09.	
3	Саха сиригэр нууччалар кэлиилэрин уорэтии сана хайысхата	1	Иван Галкин этэрээтэ, казактары утары сэриилэһии.	ИО	Конспект 8-9 с.	20.09.	
4	Тыгын Дархан	1	Ил государствотын тэрийэр, Саха омугун сомоболуур сыаллаах кьи буоларын ойдотуу.	СР	Далан «Тыгын Дархан» романыттан быһа тардан аа5ыы	27.09.	
5	Тыгын Дархан олобо, уруулар	1				20 с. сорууда5ы толор	04.10.
6	Саха Степной Думата	1	Степной Дума саха олобор-дьаһабар суолтата Бэйэни салайыныы суолтата, Бастакы Степной Дума, уураа5а. И.Е.Мигалкин диэн кимин быһаарыы.	БО	Эбии литератураны аах. Борисов А. Степная Дума – первый опыт якутского парламентаризма// Илин, 1997, № 1-2	11.10.	
7	Степной Дума тэриллитэ – кэм-кэрдии ирдэбилэ	1		ИО	Таблицаны онор. Хонтуруолунай улэ5э	18.10.	

					бэлэмнэн.		
Хотугу этнография.							
8	Хотугу этнография.		Этнография диэн тугун быһаары;	ПР	Аабы 23-27 с.	25.10.	
9	Тумуктуур уруок	1		КР	Торут культураба сыбыаннаах эбии матырыйаалы аах, бэлэмнээ	01.11.	
2 чиеппэр.							
10	Арбабастаах аарыма	1	Бастакы мамонт костуутэ.		28 с. соруудабы толор	15.11.	
11	Ымыйахтаах культурата	1	Культуралар солбуйсуулар, симэлийбит норуоттар. Норуот норуоттан уратытын ойдотуу. Биллиилээх дьонноро	ИО	Болобунэн 1 омугу талан уратытын кэпсииргэ бэлэмнээн	22.11.	
12	Хотугу омукар олохторо-дьабахтара. Хотугу норуоттар тацнар танастара ойуулар-бичиктэрэ	1		СР	38с. таблицаны ситэр	29.11.	
13	Хотугу омукар суруйааччылар. Д.Н.Апросимов «Куралай Кустук»	1		ЛР	Айымньыларын аах.	06.12	
14	П.С. Степанов-Ламутскай «Сир иччитэ»	1		СР	Айымньыларын аах.	13.12.	
III салаа. Саха итэҕэлэ, сизэр-туом, угэстэр.							
15	Астрология. Танха	1	Ойдобулэ. Суолтата. Коруннэрин быһаары.	ПР	Танха 1 корунун талан кэпсииргэ бэлэмнэн	20.12.	
16	Тумуктуур уруок	1		СР		27.12.	
3 чиеппэр.							
17	Тыл кууьун итэҕэийи	1	Алгыс, кэс тыл, кэриэс тыл, андабар, кырыыс уратыларын ойдотуу. Тыл иччитин, сэтин туьунан кэпсэтиийи	ИО	Толкуй сурук «Тыл киһиэхэ дьайар кууьэ»	17.01.	

18	Бит-билгэ.	1	Буолбуту таба сыаналыырга, тумук онорорго, сэрэйиигэ, сылыктаан коруугэ холонуу		Эбии матырыйаалы аах, туян	24.01.	
19	Туул диэн тугуй. Утуйуу сизэрэ-туома	1	Бэйэни иитинии, салайыныы, сизэрдээх буолуу туһунан кэпсэтиии	ПР	Аабыы 65-66 с. С.66 соруудабы толор	31.01.	
20	Суо. Ото коруу	1		ИО	Суругунан улэ «Мин суену тутуһабын дуо?»	07.02.	
21	Суо. Ото коруу	1				14.02.	
IV салаа. 60-70 сс. самостоятельной искусство сайдыыта							
22	Сахалыы ырыа сайдыыта	1	Норуот ырыатын коруннэрэ, уратылары. Норуот таптыыр мелодистара О.Иванова, В.Андросов, В.Ноев, Н.Бойлохов, А.Варламова, Г.Шахурдина о.д.а. тустарынан билии	ИО	1 мелодииы, ырыабыты талан кэпсииргэ бэлэмнээ	21.02.	
23	А.Алексеев, О.Иванова – Сидоркевич – саха мелодист-ырыабытгара	1		ПР	60-70 сс. сахалыы ырыалары истии	28.02.	
24	Саха сиригэр музейдара	1	Саха сиригэр музей сайдыыта, коруннэрэ.	СР	Конспект	07.03.	
25	Черкеехтее5у «Саха сиригэр политссылка» музейа.	1	Саха сиригэр музей сайдыыта, коруннэрэ. Музей сайдыытыгар оруоллаах дьоннор: С.Омоллоон, К.Уткин, К.Чиряев, И.Алексеев о.д.а	ПР	эбии матырыйаалы аах, бэлэмнээ	14.03.	
26	Тумуктуур уруок	1				21.03.	
VI чизппэр							
27	Улуус музейдара	1		ИО	Кэпсэтиии, музейга сылдыыы	04.04.	
28	Аан дойду норуоттарын хомустарын (варганнарын) музейа	1		ИО	Эбии матырыйаалы аах, бэлэмнээ	11.04.	

Илии оноһугун сайдыыта.							
29	Илии оноһуга сайдыыта	1	Норуот маастардара, оноһуктара. Дьахтар кизэргэлэ-симэһэ харыстыыр аналын кэпсэтиийи, ойуутун-мандарын корунун уорэтии	СР		18.04	
30	Б.Ф.Неустроев-Мандар уус	1		ИО	Конспект	25.04.	
31	С.И.Гоголев – Амынныкы уус	1		БО	эбии матырыйаалы аах, бэлэмнээ	2.05.	
32	Нэбилиэк уустара, уран тарбахтаахтара	1		ПР	Билсии, улэлэрин керуу, ырытыы	09.05.	16.05.
33	«Сардаана» фирма улэтэ	1		ЛР	«Оркон ой» курэһэр бэлэмнэнии, турдары быһаарыы	23.05.	
34	Сыллааһы барбыты тумуктуур уруок	1		ФО	Каникул соруудаһа	30.05.	

Туттуллар литература:

- М.А. Попова «Саха терут культурата» (олох – дьабах культурата) 1 чааһа, Дь., 1993
- «Хотугу омуктар олохторо, культуралара» 1 чааһа
- Васильев П.К., Федоров И.Г. «Ойуу тылдыт» 5 – 9 кылаас. Дь, 1998с.
- Саха терут культурата, Дь, 1996
- «Саха терут культурата» 1- 5 чааһа, Дь. 1994с
- М.П.Яковлева «Терут культура» 8 кылаас, Дь. Бичик. 2013с.